

Ittzés Mihály

A népzene kutatás Kodály nyomdokain

Hatalmas, egész életműnek beillő munkát vállalt Kodály Zoltán a népzene kutatás területén. Elég korán felismerte, hogy a népzene kutatás olyan tudomány, amelyet egyesek teljes eredményességgel nem végezhetnek: területileg, időigényében, s természetesen tartalmilag olyan sokrétű feladatról van szó, amelyet csak többek, sokak együttműködésével lehet teljesíteni. Amikor megállapítjuk, hogy önmagában is óriási volt, amit elvégzett, rögtön hozzá kell tennünk azok nevét is, akikkel együtt vagy párhuzamosan dolgozott: elsősorban Bartókra és Lajtha Lászlóra kell gondolnunk, de szinte mindenkit, aki a környezetében megfordult és kicsit is alkalmasnak látott (elsősorban tanítványai közül), biztatott a népzene gyűjtésére, kutatására. Ez a szerteágazó, a teljes magyar nyelvterületet felölelő vállalkozás jó száz éve tart, s Kodály maga a valódi népzene 20. század eleji felfedezésétől az évtizedeken át folytatott gyűjtőutakon keresztül a rendszerezésig, az első tudományos összegezéséig; és a jövő szempontjából nem kevésbé fontos további feladatok kijelöléséig, a munkát folytatónak szánt útmutatásig tartott. A feladathagyatékozásban az akadémiai Népzene kutató Csoport vezetőjeként és a népzene tudomány zeneakadémiai professzoraként, a Bartók halála után számára még megadatott évtizedekben Kodály sokat és hatékonyan végezhetett, mintegy magára vállalva az eltávozott barát és munkatárs feladatait is. Tanítványai, munkatársai, majd azok követői elsősorban talán a Magyar Népzene Tára lassan gyarapodó hatalmas kötetének szerkesztésében vihették tovább a megkezdett munkát. De találtak, találnak maguknak a népzene tudós kutatói új vagy felrészítésre méltó témákat, köztük olyanokat is, amelyekkel a mestereknél kényszerűen félbemaradt dolgokat zárták, zárják le. Ilyen volt – még közvetlenül professzora és kutatásvezetője irányításával kezdve – Vikár László számos eredményes gyűjtőútja (Bereczki Gábor nyelvész közreműködésével) a Volga-Káma vidéki finnugor és török népek körében; majd a gyűjtések eredményeinek közzététele példás gondossággal, kottás-szöveges lejegyzésben, sőt egy válogatás erejéig hangdokumentumokban is. Kodály gondolatainak jegyében azt mondhatjuk: ezeknek a távoli népeknek a népzenei-költészeti hagyományát megismerve saját önismeretünket is gazdagíthatjuk.

Bartók 1924-ben megjelent első monografikus, népdalstílusokat megállapító összegzése (*A magyar népdal*), majd Kodálynak az újabb, műfajok (például gyermekdalok, siratók) zenei sajátosságaira, rokon népi és történeti összefüggésekre is rávilágító 1937-es áttekintése (*A magyar népzene*) után, a még újabb kutatási eredményeket is rendszerezve bemutató nagy munkára Vargyas Lajos vállalkozott. *A magyarság népzeneje* című terjedelmes kötetének újabb kiadásában már népzenei dokumentumfelvételekkel hozza közelebb az olvasóhoz az állandóan változó-fejlődő hagyomány e gazdag világát (1981, 2002).

A még közvetlenebbül Kodály Zoltán népzenekutatói munkásságához kapcsolódó könyvekről kell most röviden szólnunk. Ezek az utóbbi évek termését gazdagították. Részben olyan, egyik-másik esetben monografikus igényű tanulmányok, amelyek nemcsak a zenei anyag bemutatására, egy-egy tudományos kérdés tisztázására íródtak, hanem a népzenekutató Kodály személyét és munkásságát vették górcső alá. Áttekintésünk semmiképpen nem lehet teljes, éppen az anyag számbeli és tematikai gazdagsága miatt. Elsősorban olyan könyvekről lesz szó, amelyek részben vagy egészben a népzene területén művelődni akaró nem szakmai olvasóknak is tanulságosak lehetnek.

Paksa Katalin a kimeríthetetlenül gazdag témát más nézőpontból és szándékkal közelítette meg, mint a már említett összegező szerzők, amikor könyvének a *Magyar népzene-történet* címet adta (Balassi Kiadó, 1999). Azt mondhatnánk, hogy a szerző nem kevesebbre vállalkozott, mint amit már disszertációtémán gondolkozva az ifjú Kodály Zoltán tervbe vett. Súlyos kérdést vet fel a vállalkozás: egyáltalán meg lehet-e írni egy olyan művészet történetét, amelynek lényegéhez tartozik a szójhagyomány, írásos dokumentumai pedig a múltból alig-alig vannak. Amik meg fellelhetők, azok egyrészt inkább az éppen népszerűt, ismertet tartalmazzák, másrészt – főleg zenei szempontból – nem megbízhatók, nem tudományos igényűek. Éppen ez a felismerés gátolta meg Kodály Zoltánt, hogy eredeti disszertációtervét megvalósítsa: megírja a magyar népdal történetét; ehelyett doktori értekezését *A magyar népdal strófaszervezete* címen készítette el 1906-ban. Később aztán több évtizedes kutatás eredményét vonhatta meg *Néprajz és zenetörténet*, illetve *Népzene és műzene* című előadásaiban, az 1930-as években, felismerve a szójhagyományos népi kultúra jelentőségét a magyar zenei múlt, elsősorban dallam- emlékek kutatásában és rekonstrukciójában.

A 20. század végére már olyan hatalmas zenei anyag és egyéb tudás – néprajzi, történeti, összehasonlító népzenei – gyűlt össze, hogy Paksa Katalin sikerrel vágott neki a feladatnak. A népdalszemlélet változásait a népies dalirodalom áttekintésével tisztázza, majd sorra veszi a fejlődés-változás különböző, egymásra épülő vagy új áramlatként megjelenő rétegeit. Az évszázadnyi időben összegyűlt hatalmas anyag révén ma már sokkal árnyaltabb ismereteink lehetnek a magyar népdal stílusrétegeiről, mint volt a magyar népzene-tudomány alapító mestereinek első összegezése idején. Paksa Katalin könyve teljes áttekintést ad a szemléletesen, jól megválasztott kottás és hangzó példákkal – megkönnyítvén akár a stílusos népdaléneklés elsajátítását is az olvasónak. Ezzel is mintegy a kodályi szándék megvalósulását, a népzene közkinccsé tételét szolgálja. Egyszerre felel meg a könyv kétféle igénynek: egyfelől a téma tudományos feldolgozását adja, másfelől a tanító szándékot érvényesíti.

Kodálynak egy másik, a körülmények szorításában csak korlátozottan teljesült, illetve félbemaradt tervét valósították meg (amennyire csak lehetett) az MTA Zenetudományi Intézetének kutatói, Szalay Olga és Rudasné Bajcsai Márta, amikor a Magyar Népköltési Gyűjtemény új folyama elsőjeként megjelentették a *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* című könyvet. A nagyszabású és fontos sorozat éppen a kompromisszumok árán megszületett, Kodály Zoltán közreműködésével Szendrey Zsigmond által szerkesztett, 1924-es évszám-mal megjelent *Nagyszalontai gyűjtés* című XIV. kötettel szakadt meg. Ennek a Kodálytól származó zenei részét, a lehető teljességre kiegészítve, mintegy kritikai kiadásban hozta a Balassi Kiadó és a Magyar Néprajzi Társaság 2001-ben megjelent testes kiadványa. A kötet élén természetesen Kodálynak az Arany János szülőhelyén, s némiképp nyomdokain elindult munka körülményeit megvilágító írását idézik – a szerzői kézirat alapján – a szerkesztők. Kiviláglik ebből a rövid dolgozathoz többek között az, hogy a magyar népzene élete és kutatása az I. világháborús évek, majd a trianoni „országátzás” miatt

milyen hatalmas károkat szenvedett. Kodály sem tudta a korábbi amatőr gyűjtők forrásait ellenőrizni, s nem tudott visszatérni a fontos kutatómunka folytatására. Ez pedig két okból is szívügye lehetett: egyfelől összegyűjthette volna az első zenei falumonográfia anyagát, másfelől Arany miatt (akit ifjúkorában egy levelében a maga *Doppelgänger*ének, képmásának nevezett, illetve, hogy a költő is készített gyűjteményt gyermekkora dalemlékeiből) ítélte ő is fontosnak. Az akkori szerkesztők kívánságának megfelelően a XIV. kötetbe a népzene kutató csak azokat a dalokat válogatta össze, amelyeket Arany János ismerhetett. Az új kötet sokkal gazdagabb: több mint három és fél száz tételt tartalmaz a gyermekmondókáktól a népszokások dalain át a felnőttek sokféle rendeltetésű, tartalmú dalaiig. A gyűjtés és a kiadás gazdag dokumentációja izgalmas olvasmány; tudománytörténeti szempontból is jelentős vállalkozással teszi a könyvet. Olyan munka, amelyet csak elsősorban, de nem kizárólagosan szántak a szerkesztők és a kiadók a folklórral foglalkozó szakemberek kezébe.

Többféle tanulsággal is szolgál Tari Lujza – ugyancsak a Balassi Kiadó gondozásában megjelent – munkája, a *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója* című kötet. Mindenek előtt megdönteni látszik azt a nemritkán hallott bírálatot, miszerint Kodály nem szentelt elég figyelmet a hangszeres népzene-nek. (Hogy valóban a vokális dalokat „favorizálta”, annak elsősorban talán pedagógiai, másodsorban zeneszerzői okai voltak. Mégis: éppen ez a több mint háromszáz dallamlejegyzést tartalmazó gyűjtemény győzhet meg bennünket arról, hogy a zeneszerző is figyelmére méltatta a népi hangszeres játékokat: hány esetben találkozunk, főként népdalfeldolgozásainak kíséretében, de önálló hangszeres kompozíciókban is, a falusi muzikusok játéka által inspirált részletekkel. Tari Lujza, aki Kodály Zoltán fonográf felvételeiből már hangzó válogatást – köztük számos hangszeres példát – adott közre, ezúttal is avatott kézzel nyúlt nem éppen könnyű, részleteiben korábban alig, vagy nem tárgyalt témájához. A kodályi felismerést, amit a Marosszéki táncok kapcsán fogalmazott meg, tudniillik hogy a hangszeres darabok jó része is énekelt dallam volt eredetileg, többoldalas felsorolással igazolja a szerző. Egyébként a gyűjtések helye és éve szerint csoportosítva, tájegységként, a gyűjtés helye szerint, Gömörtől Mohácsig, a Nyitra megyei Zoborvidéktől az erdélyi Kászonig és Bukovinától a Dunántúlig, tizenhárom fejezetben mutatja be Kodály hangszeres gyűjteményét, a dallamok lejegyzésével. Még szlovák, rutén-román, és horvát példákra is felfigyelt a gyűjtő. Ezt egészíti ki a Vikár Béla fonográfos gyűjtéséből lejegyzett további 23 dallam. Kétségtelen: elsősorban szakembereknek való könyv, melynek zenei értékeit leginkább a népzenei újjászületés, a *revival* muzikusai kelthetik valóban új életre.

Kodály számos esetben hivatkozott arra az inspirációra, amit a magyar népzene kutatás a finn eredményektől kapott. A rendszerezés módszerében elsősorban Ilmari Krohn példáját követték Bartókkal. Bereczky János több dolgozatban és értekezésében mutatta be ezt a gazdag hozamú, személyes ismeretsséggel is megerősített kapcsolatot (2001).

Végül, de nem utolsósorban az olvasók figyelmébe ajánlhatjuk Szalay Olga összefoglaló munkáját: *Kodály, a népzene kutató és tudományos műhelye*. Az Akadémiai Kiadó jóvoltából jelent meg ez a nagyszabású tanulmány 2004-ben. Történeti háttérrel, Kodály népdalszemléletével és tudósi személyiségének bemutatásával vezeti be a gyűjtőutakat, majd az elméleti és tudományos felismerések, különböző szakmai kérdések fejezeteit a szerző. Ismert és eddig ismeretlen dokumentumok világítják meg a „magántudósból” tudományos akadémiai kutatócsoport vezetőjévé, nemzetközi szaktekintélyé váló Kodály küzdelmes útját. Kortörténeti szempontból is érdekes olvasmány, melyet nemcsak a szűkebben vett népzene kutatás, hanem a művelődéstörténet iránt érdeklődők is haszonnal forgathatnak.

Ha a 20. századi magyar zeneszerzésben és pedagógiában beszélnek „Kodály-iskoláról”, akkor ugyanezt elmondhatjuk, azoktól részben függetlenül, részben nagyon is szoros összefüggésben, az etnomuzikológia területén is. Éppen ez a könyv, és a többi itt említett munka bizonyítja, hogy ez az iskola hatékonyan, nemzedékekre tovább sugárzóan létezett, élt és működött. Nemcsak belterjes tudományos műhelyként, hanem – alapító mesterének szándéka szerint – széles körű hatással, mint a nemzeti kultúra egyik fontos értékőrző és értékteremtő központja. Ez a szellemi nemesség pedig kötelezi az utódokat is.

Köszönetet mondunk e számunk szerkesztéséhez nyújtott szakmai segítségéért Ittész Mihálynak.

A Forrás jelen száma Kecskemét Megyei Jogú Város *Kodály Örökség Programjának* anyagi támogatásával jelent meg.

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.